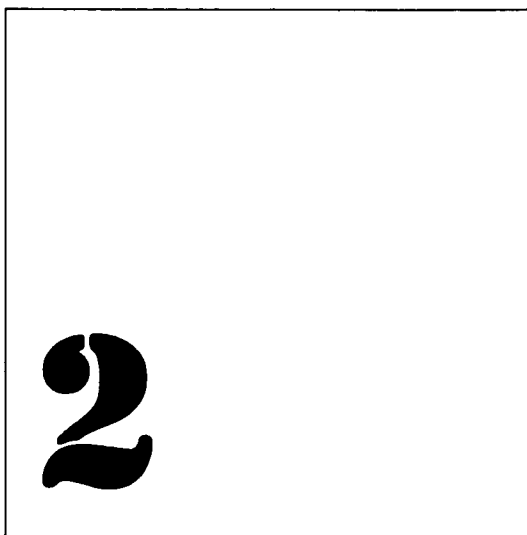

CREATIEF SCHRIJVEN OP DE LAGERE SCHOOL

Over doelstellingen

‘De stroom wil komen tot het formuleren van doelstellingen en het ontwikkelen van werkvormen voor wat bij gebrek aan beter “creatief schrijven” genoemd wordt’ — zo stond het in de congresfolder te lezen.

Nu was stroom 2 heel nadrukkelijk een ‘doe-stroom’: niet praten, maar doen, was het devies. Derhalve is het formuleren van doelstellingen niet of nauwelijks aan de orde geweest tijdens de conferentie. Meer duidelijkheid over wat, althans in de ogen van de stroomleiding, doelstellingen van creatief schrijven zijn, verschaft de voorinformatie van stroom 2, die van de hand is van Jos van Hest, Rézy Lemmens, Henk van Faassen en Frederice van Faassen. Daarom volgen hier eerst een paar gedeeltes uit die voorinformatie. Daarna komen de werkvormen aan de orde.

Waar het om gaat

Het belangrijke doel waar het in het moedertaalonderwijs om zou moeten draaien, is dat kinderen op hun eigen woord komen, hun eigen zin maken, hun eigen verhaal verzinnen, hun eigen oplossing bedenken. Op je eigen woord komen betekent een stuk zelfontdekking. Niet iemand anders (de ouder, de onderwijzer, de baas, de politicus, de stem van de STER, de intellectueel) bepaalt wat jouw woorden zijn: je doet het zelf. Jij maakt je eigen verhaal. Jij vindt je eigen oplossing. Op je eigen woord komen, betekent je eigen woordje kunnen doen. Dat is mondig worden. In de realiteit ziet het er vaak anders uit.

Soorten taalgedrag

Met een paar soorten taalgedrag komen we vaak in aanraking. Zij vormen ons weer in ons taalgedrag. Daar is allereerst het taalgedrag van de baas, de chef, de reclame-

tekstschrijver, de politicus, de propagandamaker. Het is een taalgedrag dat er niet op gericht is om jezelf en je omgeving te leren kennen, er achter te komen wat je zelf wilt, wie je bent, wat je zou kunnen zijn. De bedoeling van deze taalgebruikers is, dat we doen wat zij zeggen, dat we geloven wat zij zeggen, dat we denken wat zij zeggen, dat we napraten wat zij zeggen. Een andere vorm van taalgedrag waarmee we geconfronteerd worden, is het taalgedrag van de deskundigen, de intellectuelen, de nieuwslezers, de betersweters, de moeilijke-woorden-maniakken. Hun taalgedrag is er bewust of onbewust op gericht dat we tot de overtuiging komen dat we dom zijn. Of we nou luisteren of niet, het maakt geen verschil. We snappen het toch niet. We horen er niet bij. Anderen zijn beter in staat om beslissingen voor ons te nemen. Wat zeggen de deskundigen ervan? Wat vinden de experts?

Twee vormen van taalgedrag: het ene om ons in te lijven, het andere om ons op een afstand te houden. Beide vormen van taalgedrag exploiteren en manipuleren ons. Beide vormen van taalgedrag hebben invloed op ons eigen taalgedrag: wijzelf leren taal hanteren als een middel om nu eens anderen te laten doen wat wij willen, dan weer anderen van hun terrein af te houden. Die confrontatie met deze beide vormen van taalgedrag begint vroeg. In het gezin. Op school. Bij het lijstje van taal-manipuleerders zou ook de onderwijzer gevoegd kunnen worden.

Naar een ander taalgedrag

Taal bestaat om dingen te verduidelijken, te verhelderen. Dingen over en van onszelf. Door de taal worden we ons van onszelf bewust, worden we geïnformeerd over onszelf. Via die taal kunnen we onze eigen ervaring, onze wensen, onze hoop, onze angst aan anderen kenbaar maken. Via die taal kunnen zij daarop reageren. Daarvoor moeten we een taal hebben en het besef dat die taal voor en van ons is. De twee boven beschreven vormen van taalgedrag vernietigen dat besef dikwijls voordat het volgroeid is.

Onze officiële woordvoerders, de prekers, en de experts doen keer op keer pogingen ons het woord te ontnemen. Ook op school gebeurt dat jammergenoeg vaak.

Taal is van jou. Taal is voor jou. De woorden behoren jou toe. Woorden bestaan om aan jouw behoefte, jouw groei, jouw wensen, jouw leven vorm te geven.

Dat zou de mentaliteit van het gezin, het onderwijs, het bedrijfsleven, de maatschappij moeten zijn.

Je mag pas iets zeggen als we het je vragen. Anders houd je je mond. Als je iets gevraagd wordt, geef je op de goede manier antwoord. De goede manier en het goede antwoord hebben we je geleerd. Als je praat zonder dat we erom gevraagd hebben, krijg je straf.

Dat is nog al te dikwijls de mentaliteit van het gezin, het onderwijs, het bedrijfsleven, de maatschappij.

Mondig zijn is op je eigen woord komen en je eigen woordje kunnen doen. Mondig zijn is je eigen zin ontdekken en je eigen zinnen maken. Mondig zijn is beseffen dat de eigen taal belangrijk is en van waarde. De waarneming en ervaring van jezelf en van de wereld waar je in bent, wordt geuit in taal. Een ander heeft weer andere woorden dan jij. Die ander spreekt een andere taal. Ook jijzelf hebt voor een zelfde ervaring soms verschillende woorden.

Sommige taaluitingen zijn van groter belang voor je dan andere. Als je praat, is het

woord meteen weg. Als je het opschrijft, blijft het staan. Schrijven is een speciale manier van praten.

Creatief taalgebruik

Via creatief taalgebruik kunnen we van elkaar leren dingen op onze eigen manier te begrijpen en die onszelf en anderen duidelijk te maken. Via creatief taalgebruik krijgen we plezier in taal, plezier in het vinden van woorden die bij ons horen, plezier in het bedenken van allerlei mogelijke en onmogelijke oplossingen. Door woorden als materiaal te gebruiken om iets uit te drukken dat van onszelf is en waarmee we anderen kunnen bereiken, door zo taal te gebruiken, vergroten we onze weerbaarheid.

Met woorden kan je zeggen wat je denkt. Woorden kun je ook schrijven en drukken. In dat geval kan je jouw woorden aan een ander laten lezen of aan tien of honderd anderen.

We leren kinderen omgaan met vulpen, balpen, potloden en viltstiften. Leren we ze ook omgaan met de typemachine, het stencilapparaat, met stempels, met schablonen, met zeefdruk, met de drukpers?

Kennis en beheersing van communicatie-technieken dient niet voorbehouden te zijn aan vakmensen. Democratisering van het potlood en van de drukpers is een voorwaarde voor vrijheid van meningsuiting.

Over werkvormen: creatief taalgebruik en democratisering van de drukpers

De werkvormen die op het congres aan de orde kwamen, vallen in twee groepen uiteen. De ene groep moet gezien worden als een afgeleide van doelstellingen als: 'Door de taal worden we ons van onszelf bewust, worden we geïnformeerd over onszelf. Via die taal kunnen we onze eigen ervaring, onze wensen, onze hoop, onze angst aan anderen kenbaar maken. Via die taal kunnen zij daarop reageren. Daarvoor moeten we een taal hebben en het besef dat die taal voor en van ons is.'

De andere groep moet gezien worden als een afgeleide van de doelstellingen (die met de eerdergenoemde doelstellingen samenhangen) omtrent de democratisering van de technieken om taal in geschreven en/of gedrukte vorm vast te leggen en eventueel te verspreiden.

Creatief taalgebruik

Het doe-karakter van stroom 2 werd door de stroomleiding van wezenlijk belang geacht: Wat creatief schrijven is, kun je alleen ervaren als je het doet. Het zou dan ook niet erg zinnig zijn om in dit verslag uitvoerige exposés te gaan geven over de creatief-schrijven-arbeid van stroom 2. De in creatief schrijven geïnteresseerde lezers moeten eerst en vooral zelf creatief gaan schrijven. Natuurlijk moeten die lezers dan wel weten *wat* ze moeten doen. Daartoe volgen hieronder aanduidenderwijs enkele creatief-schrijven-opdrachten. Ze zijn, hetzij door de eigen fantasie te laten werken, hetzij door te gaan neuzen in de literatuur over creatief schrijven¹, gemakkelijk aan te passen of uit te breiden. En dat is maar

goed ook, want, aldus de stroomleiding, de door hen verstrekte opdrachten moeten niet gebruikt worden als recepten.

Opdracht 1

Vlug-associaties: iemand noemt vrij vlug achter elkaar losse woorden. De deelnemers schrijven daar *direct* hun associatie bij op.

Opdracht 2

Brugassociaties: er worden telkens twee woorden genoemd die niets met elkaar te maken hebben. De deelnemers slaan al associërende met het geeft niet hoeveel woorden (of juist met zo weinig mogelijk woorden) een brug tussen die twee woorden.

Opdracht 3

Kringloopassociaties: zet midden op een leeg vel een woord. Ga daaromheen vloeiend associëren met andere woorden. Zoek nu de woorden uit die je het meest aanspreken, waar je wat mee hebt. Maak met ieder van die woorden een zin. Kies daaruit weer de zin die je het meest aanspreekt. Ieder leest zijn zin voor en vertelt hoe hij eraan gekomen is.

Opdracht 4

Iemand zegt telkens een los woord. De deelnemers associëren daarop met een zin. Er moeten zoveel woorden genoemd worden als er deelnemers zijn. Daarna verzamelt ieder van de deelnemers via scheurwerk een rijtje van alle zinnen die bij één bepaald woord gemaakt zijn. Van die rijtjes zinnen maken de deelnemers door de zinnen op een bepaalde manier te rangschikken en met behulp van kleine wijzigingen een verhaaltje dat voorgelezen wordt.

Opdracht 5

Werken met symbolen. Schrijf bijvoorbeeld eens op waar het woord *sleutel* voor jou symbool voor is. Nadat een aantal woorden genoemd is, kies je bij je buurman dat woord plus de symboolwaarde daarvan voor hem, dat je het beste vindt. Maak daarbij een simpele zin. Probeer die zin te richten tot een bepaalde groep luisteraars/lezers. Het resultaat wordt voorgelezen in de kring van deelnemers.

Opdracht 6

Maak eens een rijtje van dingen die je kwijtgeraakt bent. Kies uit dat rijtje een ding en schrijf daar twee zinnen over. Maak nu met behulp van die twee zinnen een tekstje van acht zinnen en wel zo, dat de eerste zin dezelfde is als de vierde en de zevende, en dat de tweede dezelfde is als de achtste.

Opdracht 7

Bedenk een omgeving, een ding in die omgeving en een onderdeel van dat ding. Maak zo een aantal rijtjes van telkens drie woorden.

Opdracht 8

Schrijf eens op wat je allemaal gezien en gehoord hebt in de afgelopen week. Ieder leest dat daarna voor (wat je niet wilt voorlezen streep je

rustig door). Ieder kiest uit zijn opsomming één zin en gaat het daarin beschrevene vreselijk overdrijven en beschrijft wat de gevolgen daarvan zijn.

Opdracht 9

Schrijf allemaal een zin op waarin de naam van een boom voorkomt. Idem met de naam van een stuk gereedschap, een voertuig, een rond voorwerp, iets van glas, iets met een beweging (enzovoort).

In de kring leest ieder eerst zijn eerste zin voor, dan ieder zijn tweede, enzovoort. Daarna kan ieder weer bij een van de gemaakte zinnen een nieuwe zin bedenken, die hij daarbij vindt passen en zo ontstaan tekstjes met herhalingen die weer in de kring voorgelezen kunnen worden.

Opdracht 10

Ga in groepjes van ongeveer vijf man om een groot vel papier zitten. Schrijf gedurende een paar minuten op wat je doet als je thuiskomt, vervolgens wat er zich in je huis bevindt, vervolgens wat er in een van de kasten zit die zich in je huis bevindt, vervolgens wat voor post je zoal krijgt (enzovoort). Na deze schrijfarbeid ga je lezen wat de anderen van je groepje op de flap hebben geschreven. Als je daarbij iets invalt, mag je het er gerust bij schrijven. Vervolgens ga je met je groepje lezen wat een ander groepje op zijn flap heeft geschreven. Kies van die flap de zin die je het mooiste vindt, die je zou willen onthouden. Schrijf zelf bij die zin één of twee zinnen die je daarbij vindt passen. Het resultaat van uitgekozen zin plus eigen zin(nen) wordt door ieder in de kring van alle deelnemers voorgelezen.

NB De opdrachten worden door de leider stapje voor stapje gegeven en hoewel dat niet bij iedere opdracht vermeld is, is het natuurlijk aardig om de resultaten van de schrijfoopdrachten aan elkaar voor te lezen of aan elkaar te laten lezen of aan anderen en dan is het handig als je weet hoe je die resultaten moet vermenigvuldigen.

Democratisering van de drukpers

Gegeven de doelstellingen van creatief schrijven moeten de creatief-schrijvers ook in de gelegenheid zijn hun produkten aan anderen te laten lezen als ze dat willen en ook om die teksten waar ze een erg nauwe band mee hebben op een 'duurzame' manier vast te leggen. Daartoe moeten ze vertrouwd zijn met technieken om teksten te reproduceren. Tijdens de conferentie zijn de deelnemers van stroom 2 dan ook druk in de weer geweest met de stencilmachine, de stempeldoos, schablonen, de zeefdruk en de degelpers, en met zelf van blokjes hout en stukjes autobinnenband vervaardigde stempels. De ideeën over de democratisering van de drukpers stammen voornamelijk uit de Taaldrukwerkplaats te Amsterdam, waar een aantal van de leiders van stroom 2 docent is.

Nadat de deelnemers zelf de nodige ervaringen met druktechnieken hadden opgedaan, konden die stroomleiders hen dan ook heel wat interessante informatie geven over het hoe en wat van drukken met kinderen, als ook over de materialen die daarbij gebruikt kunnen worden of juist niet gebruikt kunnen worden. Stroomgangers die zelf met hun leerlingen aan de slag wilden, werd aangeraden contact op te nemen met een drukker in de buurt, niet alleen omdat zo iemand veel ambachtelijke kennis heeft waarover hij in het algemeen graag praat, maar ook omdat je van zo iemand vaak op een goedkope manier allerlei (al of niet licht beschadigd) materiaal kunt krijgen. Zo zijn er bijvoorbeeld bij krantedrukkerijen vaak grote hoeveelheden plastic cliché's van foto's en dergelijke voor niks te krijgen, waarvan je met behulp van drukinkt en een wringerrol afdrukken kunt maken.

Een uitvoerige weergave van alle informatie over het 'druk-aspect' van creatief schrijven zou de omvang die dit verslag mag hebben, ver te boven gaan. Lezers die erg in dit aspect geïnteresseerd zijn, kunnen het best contact opnemen met de mensen van de Taaldrukwerkplaats².

Over leerplanontwikkeling

Uit de vorige paragraaf valt op te maken dat het in het begin van dit verslag genoemde 'ontwikkelen van werkvormen voor wat bij gebrek aan beter "creatief schrijven" genoemd wordt' tijdens de conferentie in feite neerkwam op kennismaking met al bestaande werkvormen. Mede hierdoor en door het feit dat, zoals gezegd, het formuleren van doelstellingen niet of nauwelijks aan de orde is geweest tijdens de conferentie, is — als er al van een bijdrage vanuit stroom 2 aan het thema van de hele conferentie 'Leerplanontwikkeling door docenten' sprake kan zijn — dat toch grotendeels impliciet gebleven. Het meest duidelijk is geworden, dat het voor het creatief schrijven zoals dat in stroom 2 bedreven is, onwenselijk zonet onmogelijk is om een gesloten leerplan op te stellen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de op de conferentie gepraktiseerde werkwijze en ook uit het volgende citaat uit de voorinformatie.

Als we kinderen zouden moeten leren praten, alleen via een uitgekiende, didactische handleiding, zou er niet veel, waarschijnlijk niets, van terecht komen. Te vaak is het onderwijs gesystematiseerd, ondergebracht in allerlei didactische methoden, verdeeld in pedagogische inzichten. Te weinig gaat het onderwijs uit van de kracht van de spontane leergierigheid, het speelvermogen van het kind.

Er zijn in de (spaarzame) momenten dat er gereflecteerd werd op creatief schrijven op de conferentie nog wel meer zaken aan de orde geweest die met leerplanontwikkeling in verband gebracht kunnen worden:

* doelstellingen: er was de kritiek op het werk van Koch en Portegies Zwart, waarin het volgens de stroomleiding louter en alleen om esthe-

tiek gaat en waarin een visie op taal ontbreekt, een kritiek die overeenkomt met die van Peter van den Hoven³. Er was de indringende vraag of creatief schrijven niet versluierend werkt in die zin dat alles mag, maar dat er wel degelijk directieven van bovenaf zijn.

* evaluatie: bij creatief schrijven mag alles, het beoordelingsaspect ontbreekt, maar leerlingen krijgen ook te maken met bijvoorbeeld zakelijk stellen of dictee, waarbij ze wél (en zij niet alleen) met de neus op de harde beoordelingsfeiten gedrukt worden. Hoe los je zo'n conflict op?

* randvoorwaarden: bij creatief schrijven mag alles, maar wat doe je bij leerlingen die niets willen of alleen maar schuttingwoorden opschrijven? Wat doe je met onwillige collega's? Wat moet je zelf allemaal kunnen en kennen om met je leerlingen creatief te kunnen gaan schrijven?

Tot het geven van duidelijke of afdoende antwoorden op deze en dergelijke problemen is stroom 2 niet gekomen. Dat is niet kwalijk te nemen, want, zoals de COCON al van tevoren had vastgesteld, je kunt niet zomaar even in een paar dagen een heel leerplan ontwikkelen. 'In de stromen die op de conferentie aan de orde zullen komen, wordt dan ook slechts geprobeerd één of meer facetten van een dergelijk plan te ontwikkelen.' Of zelfs dat gebeurd is in stroom 2 valt te betwijfelen. De lezer oordele zelf wat wenselijker is: een wél ontwikkeld facet van een leerplan of een groep deelnemers die unaniem enthousiast waren over het doe-karakter van stroom 2.

Noten

- 1 Zie bijvoorbeeld P. Dijkstra, F. Hageman, K. Bolle e.a. *Creatief taalonderwijs* Purmerend 1973.
- 2 Het adres van de Taaldrukwerkplaats is: De Wittenkade 75, Amsterdam.
- 3 Zie voor het werk van Koch c.s. en de kritiek daarop van Van den Hoven het artikel van Theo Rensman 'Gedichten maken op school' in *Moer* 1977: 2, pag. 15-15-25.